

УДК 378.015.31:130.121(045)

РОЛЬ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Н. А. Павинська

ORCID 0000-0002-2897-4769

Учитель завжди був втіленням найвищих духовних прагнень народу, а особистість педагога наділялася особливими духовно-моральними якостями: мудрістю, справедливістю, добротою, розумом і т.ін. Безсумнівно, що й особистість вчителя і його професійна діяльність повинні наповнюватися високими ідеалами та прагненнями, які відповідають потребам саморозвитку і необхідності удосконалення оточуючих. Справжній вчитель прагне пізнати і зрозуміти духовний світ дитини, щедро поділяється з нею своїми цінностями. Специфікою поведінки такого вчителя є його позитивна орієнтація на інших. Це і є не що інше, як духовність педагога, духовне багатство особистості, трансцендентальний прояв учителя як глибока внутрішня сила моральних, інтелектуальних, естетичних можливостей.

У дослідженні визначено, що однією з проблем, що стоять перед сучасною освітою, є вихід на новий світогляд, в основі якого лежить цінність будь-якої людської особистості. Духовні цінності – це найвищі ідеали людства. Вони відіграють провідну роль у житті людини, оскільки ґрунтуються на історичному розвитку духовності певного етносу, менталітеті, національних традиціях, релігійних і моральних пріоритетах, родинних цінностях, поняттях добра, вибору, свободи, патріотизму, справедливості, істини, миру.

У статті зазначено, що в гуманістичному світогляді якраз і знаходять своє вираження різноманітні ставлення до людини, до суспільства, до духовних цінностей, до діяльності, що становлять зміст гуманістичної сутності особистості. Тому в умовах переорієнтації, зміни усталених цінностей як ніколи важливим є акцентування уваги закладів вищої освіти на підготовці вчителя, здатного керувати гармонійним розвитком особистості школярів, залучати їх до загальнолюдських ідеалів і духовних цінностей.

Ключові слова: майбутні вчителі, гуманізм, світогляд, духовні цінності, формування.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. В умовах дегуманізації «сучасного суспільства» пов'язаної з процесами орієнтації масової свідомості на культ матеріальних цінностей, а не на культуру, в освіті виникає гостра необхідність розвитку світогляду вчителя, побудованого на духовних і загальнолюдських цінностях. Відродження суспільства пов'язується сьогодні з гуманістичною орієнтацією освіти: «Наш світ швидко змінюється, і його універсальною ідеєю, протилежною сьогодні всім традиційним ідеологіям, стає сучасний гуманізм».

Тому особливо важливим є будівництво в Україні суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової, цілісної держави і системи виховання на основі принципів гуманізму, демократичності, толерантності, пріоритетності загальнолюдських духовних цінностей, гнучкості та прогностичності. Проте доцільно врахувати, що між визначенням і проголошенням принципів до їх закріплення і утвердження в суспільстві лежить щоденний всебічний аналіз і праця конкретної особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питання виховання духовності особистості великого значення надавали відомі українські педагоги (Г. Ващенко, Б. Грінченко, О. Духнович, В. Сухомлинський), вітчизняні вчені духовну культуру розглядають як процес гуманізації суспільства, самої людини, та як сутність духовного розвитку, особливості організації духовного виховання особистості (І. Бех, О. Виговська, М. Євтух, І. Зязюн, О. Олексюк, Е. Помиткін, Г. Пономарьова, М. Роганова, О. Сухомлинська, Г. Шевченко, та ін.).

Світогляд особистості та його структура розглядалися класиками філософської думки (Г.-В.-Ф. Гегелем, І. Кантом, Дж. Локом), сучасними філософами (В. Андрущенко, В. Сагатовським, А. Спіркіним), психологами (І. Бехом, Дж. Дьюї, К. Роджерсом), педагогами (Л. Губерським, В. Кувакіним, В. Сухомлинським).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Отже, ступінь повноти і всебічності осмислення та розроблення проблеми духовних цінностей у процесі формування гуманістичного світогляду майбутніх учителів не відображено комплексно у сучасних дослідженнях.

Формулювання цілей статті. На основі вивчення наукової літератури дослідити проблему духовних цінностей у процесі формування гуманістичного світогляду майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасній філософії, психології та педагогіці підкреслюється актуальність аксіологічного підходу щодо підготовки вчителя, згідно з яким педагогічну освіту має не тільки забезпечити засвоєння професійних знань і умінь, а й розвинути у вчителя ціннісне і відповідальне ставлення до світу. Фундаментальність підготовки вчителя визначається не тільки глибиною його знань про освіту як соціокультурний феномен, але і здатністю розуміти ціннісний зміст знання, вибирати, інтерпретувати і самостійно конструювати зміст педагогічної діяльності.

Високий гуманістичний характер педагогічної діяльності робить неприпустимим професійну вузькість в підготовці вчителя, вимагає взаємопроникнення загальнолюдських і професійних цінностей і передбачає, що становлення духовності особистості, її ціннісних орієнтацій, відповідальної свободи, позитивної Я-концепції набагато важливіше, ніж озброєння студентів вузькопрофесійними знаннями і вміннями.

У процесі дослідження встановлено, що гуманізм – це основа системи певних поглядів на світ, а саме людина виявляється системоутворюючим фактором, ядром гуманістичного світогляду. При цьому його ставлення містить не тільки оцінку світу як об'єктивної реальності, а й оцінку свого місця в навколишній дійсності, зв'язків з іншими людьми. Отже, в гуманістичному світогляді якраз і знаходять своє вираження різноманітні ставлення до людини, до суспільства, до духовних цінностей, до діяльності, що становлять зміст гуманістичної сутності особистості (Пашенко, 2005).

У загальному сенсі гуманізм розуміється як історично змінюється система поглядів, що визнає цінність людини як особистості, його право на свободу, щастя, розвиток і прояв своїх здібностей, яка вважає благо людини критерієм оцінки соціальних інститутів, а принципи рівності, справедливості, людяності бажаною нормою відносин між людьми. Гуманізм зазвичай виступає як світогляд, основними принципами якого є любов до людей, повагу до людської гідності, турбота про благо людей. У найзагальнішому сенсі слова гуманізм означає орієнтацію на саму людину, на його потреби і його потреби. У гуманізмі втілюється прагнення особистості, колективу і соціуму на щастя і досконалості (Становление гуманистического мировоззрения личности, 1994, с. 55–75).

Як теоретична концепція гуманізм визнає право людини на свободу, щастя, безперешкодний розвиток і прояв своїх здібностей, творчого потенціалу. Ці риси виступають в гуманістичній концепції в якості основних критеріїв оцінки в діяльності основних соціальних інститутів, цільових громадських установок і спрямованості суспільного розвитку. У відносинах між членами суспільства, гуманізм визнає як норми принципи рівних можливостей, соціальної справедливості, прояви високої культури спілкування і людяності.

У процесі формування гуманістичного світогляду у майбутніх учителів велику роль відіграють духовні цінності. Духовність – це втілення в світоглядних орієнтаціях людини сподівань, прагнень, ідеалів, духу народу, що визначає спрямованість особистісних потреб, бажань і зумовлює настанову на відповідний життєвий вибір. Це осмислення людиною гуманістичного сенсу мети людської життєдіяльності (Шевченко, 2004, с. 3–7).

Зазначимо, що Е. Помиткін (2007) визначає духовність як «специфічно людську рису, що виявляється в багатстві духовного світу особистості, її ерудиції, розвинених інтелектуальних і емоційних запитах, моральності» (с. 28), а І. Бех (2006) зазначає, що духовність передбачає вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі й зосередженість на моральній культурі людства (с. 4).

Духовні цінності являють собою якісь встановлені суспільством ідеали, які неможливо нічим виміряти і дати їм ціну. Духовні цінності лежать в основі внутрішнього пошуку людини, її прагнень, формування світогляду, індивідуального погляду на навколишню дійсність.

Зазначимо, що духовні цінності людини відносяться до категорії нематеріальних категорій, які керують життям особистості, допомагають їй здійснювати щоденний вибір, приймати правильні рішення. Що можна зарахувати до духовних цінностей?

Як зазначає Г. Пономарьова (2014), «якщо виховання буде орієнтоване на те, що в епіцентрі ціннісних орієнтацій особистості будуть Людина, Свобода, Совість, Справедливість, Добро, Істина, Краса, то ми залучимо підрастаюче покоління до загальнолюдських цінностей» (с. 75). Можна стверджувати, що педагогічна діяльність сприяє створенню умов, при яких досягається освоєння загальнолюдської культури, усвідомлення і самореалізація вихованцями своїх потреб, інтересів і здібностей.

Незважаючи на те, що цінності протягом часу схильні до змін, необхідно, щоб ціннісні орієнтації були зміщені на розвиток і саморозвиток якостей особистості, її культури. Культурне багатство людини залежить від включення цінностей в особисту діяльність, що стає основою формування

духовної культури. Виховання красою та через красу формує не тільки художньо-ціннісну орієнтацію індивіда, але і розвиває здатність до творчості, до створення цінностей в художньо-творчій діяльності, в побуті і вчинках (Бех, 2003).

У зв'язку з розширенням у всіх сферах освіти гуманістичної тенденції гостро стоїть питання про зміст педагогічної освіти, про професійно-ціннісних якостях вчителя і його духовності. Педагогічною наукою доведено, що розвиток і розквіт особистості педагога та, перш за все, його духовних основ у професійній діяльності можуть здійснюватися тільки в процесі осмислення духовних начал існування людини, розвитку його емоційно-чуттєвої сфери, організації добротворчості, в атмосфері доброзичливості, свободи, розуміння і любові (Андрущенко, 2007, с. 5–10).

...Здавна наші пращури склали символічну систему духовних цінностей, яка передається від покоління до покоління. З часом вона дещо змінюється, доповнюється, але головними завжди залишаються людська доброта, порядність, почуття гідності, любов до рідної землі та її народу, працелюбність, лагідне піклування про малих та старих, протистояння злу... Можна ще дуже довго перелічувати ті якості, які роблять людину Людиною.

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що система становлення педагога забезпечується виконанням цілей освіти і розглядається як гарант демократичності суспільного устрою та державотворення і служить ефективним засобом, за допомогою якого попереднє покоління і держава формують людей за власними аналогами. Побудова ж демократичного суспільства базується на національній ідеї, любові до Вітчизни, класичній культурі і спрямовується в площині Я-концепції особистості, громадянина, патріота України.

Підкреслимо, що у формуванні гуманістичного світогляду майбутнього вчителя значну роль відіграють і національні цінності – як соціально-матеріальні (демократія, гуманізм, свобода, добробут, соціальний захист тощо), так і духовно-культурні (принципи, погляди, моральні норми, традиції), які сповідує дана нація. Здебільшого вони мають загальнолюдський характер, хоча й багато в чому специфічні, бо залежать від світосприймання, світорозуміння та інших особливостей нації.

Загалом завдання цінностей та ціннісних орієнтацій: утвердження в між людських стосунках гуманних начал – доброти, справедливості, толерантності, щирості, сумлінності, власної гідності, взаємоповаги, відповідальності, принципності і негативного ставлення до фальші, цинізму та лицемірства (Бех, 1997, с. 116).

Тому, треба виховувати у майбутніх громадян вміння робити власні об'єктивні оцінки, щодо різних життєвих явищ та подій, щодо самих людей та сенсу життя і завдяки цьому протистояти механічному та експансивному нав'язуванню ззовні готових, часто сумнівного змісту і походження еталонів та орієнтирів.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У процесі дослідження ми дійшли висновку, що духовні цінності являють собою встановлені суспільством ідеали, які неможливо нічим виміряти і дати їм ціну. Духовні цінності лежать в основі внутрішнього пошуку людини, її прагнень, формування світогляду, індивідуального погляду на навколишню дійсність.

Сьогодні освітнім установам необхідний гуманний педагог, який повинен мати високий рівень професійно-педагогічної культури, духовності і моральності, володіти новими методами і технологіями навчання і постійно прагнути до творчої самореалізації у власній педагогічній діяльності.

Можна стверджувати, що саме духовні цінності формують гуманістичний світогляд через любов, повагу до людської гідності, турбота про благо людей тощо.

Система цінностей і ціннісних орієнтацій включає: утвердження у між людських стосунках гуманних начал: доброти, справедливості, толерантності, щирості, сумлінності, власної гідності, взаємоповаги, відповідальності, принципності.

Подальші розвідки у даному напрямку вбачаємо в розкритті концептуалізації поняття «гуманізм» у сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідженнях.

Література

1. Андрущенко В. Духовна сутність освіти. Вища освіта України. 2007. № 1. С. 5–10.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади : [наукове видання]. Київ : Либідь, 2003. 280 с. (у 2 кн., кн. 1).
3. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості. Педагогіка і психологія. 1997. № 1. С. 116.
4. Бех І. Д. Виховання особистості : Сходження до духовності. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
5. Пашенко Д. І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів : монографія. Київ : Науковий світ, 2005. 371 с.
6. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія. Київ : Наш час, 2007. 280 с.

7. Пономарьова Г. Ф. Виховання майбутнього педагога: теорія і практика: монографія. Харків: Вид-во «Ранок», 2014. 547 с.
8. Становление гуманистического мировоззрения личности: пособие для студентов педагогических вузов; под ред. Р. М. Роговой. Москва: Изд. Ин-та развития личности РАО, 1994. 224 с.
9. Шевченко Г. П. Духовний розвиток особистості: пошуки нового підходу до проблеми. Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць / гол. ред. Г. П. Шевченко. Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту імені В. Даля, 2004. Вип. 5. С. 3–7.

References

1. Andrushchenko, V. (2007). Dukhovna sutnist osvity [The spiritual essence of education]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, # 1, 5–10 (ukr).
2. Bekh, I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti: Osobystisno orientovanyi pidkhid: teoretyko-tehnolohichni zasady [Personality upbringing: Personally oriented approach: theoretical and technological principles]*. Kyiv: Lybid. 280 p. (u 2 kn., kn. 1) (ukr).
3. Bekh, I. D. (1997). Dukhovni tsinnosti v rozvytku osobystosti [Dukhovni zinnosti v rozvytku osobystosti]. *Pedahohika i psykholohiia*, # 1, 116 (ukr).
4. Bekh, I. D. (2006). *Vykhovannia osobystosti: Skhodzhennia do dukhovnosti [Upbringing the Personality: Climbing to Spirituality]*. Kyiv: Lybid. 272 s. (ukr).
5. Pashchenko, D. I. (2005). *Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do humanistychnoho vykhovannia uchniv [Formation of the readiness of future teachers of elementary school for the humanistic education of students]*: monohrafiia. Kyiv: Naukovyi svit (ukr).
6. Pomytkin, E. O. (2007). *Psykholohiia dukhovnoho rozvytku osobystosti [Psychology of spiritual development of personality]*: monohrafiia. Kyiv: Nash chas (ukr).
7. Ponomarova, H. F. (2014). *Vykhovannia maibutnoho pedahoha: teoriia i praktyka [Vykhovannia Maybutnoho Pedagogy: theory and practice]*: monohrafiia. Kharkiv: Vyd-vo "Ranok" (ukr).
8. Rogovoy, R. M. (Ed.) (1994). *Stanovlenie gumanisticheskogo mirovozzreniya lichnosti [The formation of a humanistic worldview of the individual]*: posobie dlya studentov pedagogicheskikh vuzov. Moscow: Izd. In-ta razvitiya lichnosti RAO (rus).
9. Shevchenko, G. P. (2004). Dukhovnyi rozvytok osobystosti: poshuky novoho pidkhodu do problemy [Spiritual development of the person: search for a new approach to the problem]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*: zb. nauk. prats, # 5, 3–7 (ukr).

РОЛЬ ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ГУМАНИСТИЧЕСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Н. А. Павинская

Учитель всегда был воплощением высших духовных стремлений народа, а личность педагога наделялась особыми духовно-нравственными качествами: мудростью, справедливостью, добротой, умом и т. д. Несомненно, что и личность учителя, и его профессиональная деятельность должны наполняться высокими идеалами и стремлениями, которые отвечают потребностям саморазвития и необходимости совершенствования окружающих. Настоящий учитель стремится познать и понять духовный мир ребенка, щедро делится с ним своими ценностями. Спецификой поведения такого учителя является его положительная ориентация на других. Это и есть не что иное, как духовность педагога, духовное богатство личности, трансцендентальное проявление учителя как глубокая внутренняя сила моральных, интеллектуальных, эстетических возможностей.

В исследовании определено, что одной из проблем, стоящих перед современным образованием, есть выход на новое мировоззрение, в основе которого лежит ценность любой человеческой личности. Духовные ценности – это высокие идеалы человечества. Они играют ведущую роль в жизни человека, поскольку основываются на историческом развитии духовности определенного этноса, менталитете, национальных традициях, религиозных и нравственных приоритетах, семейных ценностях, понятиях добра, выбора, свободы, патриотизма, справедливости, истины, мира.

В статье указано, что в гуманистическом мировоззрении как раз и находят свое выражение разнообразные отношения к человеку, к обществу, к духовным ценностям, к деятельности, составляющих содержание гуманистической сущности личности. Поэтому в условиях переоценки, изменения устоявшихся ценностей как никогда важным является акцентирование внимания высших учебных заведений на подготовке учителя, способного управлять гармоничным развитием личности школьников, привлекать их к общечеловеческим идеалам и духовным ценностям.

Ключевые слова: будущие учителя, гуманизм, мировоззрение, духовные ценности, формирование.

THE ROLE OF SPIRITUAL VALUES IN THE PROCESS OF FORMING THE HUMANISTIC WORLDVIEW OF FUTURE TEACHERS

N. A. Pavynska

The teacher has always been the embodiment of the highest spiritual aspirations of the people, and the personality of the teacher was endowed with special spiritual and moral qualities: wisdom, justice, kindness, intelligence, etc. There is no doubt that both the personality of the teacher and his professional activity must be filled with high ideals

and aspirations that meet needs of self-development and the need to improve others. A true teacher seeks to understand and understand the spiritual world of the child, generously sharing with her his values. The specific behavior of such a teacher is his positive orientation toward others. This is nothing but the spirituality of the teacher, the spiritual wealth of the individual, the transcendental manifestation of the teacher as a deep inner force of moral, intellectual, aesthetic possibilities.

The study found that one of the problems facing modern education is the emergence of a new worldview, which is based on the value of any human personality. Spiritual values are the lofty ideals of humanity. They play a leading role in human life because they are based on the historical development of the spirituality of a certain ethnos, mentality, national traditions, religious and moral priorities, family values, the concepts of good, choice, freedom, patriotism, justice, truth, peace.

The article points out that in the humanistic worldview, a variety of attitudes toward man, society, spiritual values, and activities that constitute the content of the humanistic essence of the individual find their expression. Therefore, in conditions of reassessment, changes in established values, as never before, is an emphasis on the attention of higher education institutions on the training of a teacher capable of managing the harmonious development of the personality of schoolchildren, attracting them to universal ideals and spiritual values.

Keywords: *Future teachers, humanism, world outlook, spiritual values, formation.*

Павинська Наталія Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків, Україна). E-mail: pavynska_na@ukr.net

Pavynska Nataliia Anatoliivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social and Economic Disciplines, Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" of Kharkiv regional council (Kharkiv, Ukraine). E-mail: pavynska_na@ukr.net